

Отримано: 16 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 5 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 6 жовтня 2018 р.

e-mail: irene10.05@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-3(71)-130-132

Шайнер І. І. Поліфункціональність пейзажу в художніх текстах на військову тематику. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острогор : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3(71), вересень. С. 130–132.

УДК 821.111.0 : 811.111 ' 38

Шайнер Ірина Ігорівна,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ПЕЙЗАЖУ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування пейзажної лексики у британських художніх текстах на військову тематику (ТВТ). Встановлено, що лексико-тематичні одиниці, що передають природне оточення у ТВТ не лише вказують на просторово-часову характеристику, але й виконують інші значеннєві функції: сприяють динамічності або сповільненню темпу оповіді, створюють особливий емоційний фон у творі, виражають національну самобутність та індивідуально-авторське світобачення, та зрештою, повністю віддзеркалюють внутрішній стан персонажів і зовнішні події у їхньому житті. Відтак, пейзажна лексика є важливим невід'ємним елементом лексико-семантичного простору художнього тексту на військову тематику.

Ключові слова: лексико-семантичний простір, лексико-тематична група (ЛТГ), пейзаж, поліфункціональність.

Шайнер Ирина Игоревна,
ассистент кафедры иностранных языков для гуманитарных факультетов,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ ПЕЙЗАЖА В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ НА ВОЕННУЮ ТЕМАТИКУ

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования пейзажной лексики в британских художественных текстах на военную тематику (ТВТ). Установлено, что лексико-тематические единицы, передающие природное окружение в ТВТ не только указывают на пространственно-временную характеристику, но и выполняют другие смысловые функции: способствуют динамичности или замедлению темпа повествования, создают особый эмоциональный фон в произведении, выражают национальную самобытность и индивидуально-авторское мировоззрение, и в конце концов, полностью отражают внутреннее состояние персонажей и внешние события в их жизни. Поэтому, пейзажная лексика является важным неотъемлемым элементом лексико-семантического пространства художественного текста на военную тематику.

Ключевые слова: лексико-семантическое пространство, лексико-тематическая группа (ЛТГ), пейзаж, полифункциональность.

Iryna Shainer,
an Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities, Ivan Franko National University of Lviv

POLYFUNCTIONALITY OF THE LANDSCAPE IN LITERARY TEXTS ON MILITARY THEMES

The article focuses on the study of the functioning peculiarities of the landscape lexical-thematic units in contemporary British fiction on military themes. Lexical-thematic groupings (LTG) in the lexical-semantic space of the authors' literary texts serve a particular aim – to represent the fragment of the individual author's picture of the world. The use of thematic-lexical sets emphasizes a certain theme or idea encoded by the author, or creates the background for the development of other events in the literary text space. The landscape lexical units play a significant role in the lexical-semantic space of contemporary British literary texts on military themes (TMT).

A lot of scholars focused their attention on the polyfunctionality of the landscape in a literary text (LT). Nevertheless, the use of landscape lexical-thematic units and their role in British texts on military themes of the beginning of the XXI century still remains unexplored.

As a result of this research, it has been established that lexical-thematic units representing natural environment in TMT not only provide the spatial-temporal characteristics, but perform other semantic functions as well: they contribute to the dynamism or slowing down of the tempo of the narrative, create a special emotional background in the text, express national identity and individual-author's worldview, and finally, completely reflect the inner state of the characters and external events in their lives. Thus, landscape lexical units constitute a significant inalienable element of the lexical-semantic space of the literary TMT.

Key words: lexical-semantic space, lexical-thematic group (LTG), landscape, polyfunctionality.

Лексико-тематичні угруповання (ЛТГ) у лексико-семантичному просторі авторських романів мають функційну сутність – вираження фрагмента мовної індивідуально-авторської картини світу, що містить в одиницях мови багаж відрефлектованого індивідуального та колективно-суспільного досвіду [6, с. 23]. Використання тематичних блоків лексики акцентує певну тему чи ідею, закладену автором, або ж створює тло для розгортання інших подій у художньому текстовому просторі. У лексико-семантичному просторі сучасних британських текстів на військову тематику важлива роль відводиться пейзажній лексиці, що супроводжує розгортання сюжетної лінії художнього тексту (ХТ) і виявляє тенденцію до перекликання з життєвими реаліями та внутрішнім станом персонажів.

Чимало дослідників зосереджували увагу на поліфункціональності пейзажу у ХТ [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9; 16; 17; 18]. Проте, на сьогодні залишається недослідженим питання використання тематичної пейзажної лексики та її ролі у британських ТВТ початку XXI століття. Оскільки військова тематика (ВТ) є надзвичайно популярною в наш час (про що свідчить її проникнення у твори різноманітних жанрів), на нашу думку, актуальним є дослідження особливостей її лексичної експлікації у ХТ, зокрема вивчення особливостей функціонування тематичної лексики, що передає природне оточення.

Метою статті є визначення основних функцій пейзажної лексики (яку об'єднуємо у лексико-тематичне угруповання «Natural Environment» / «Навколишнє природне середовище») у сучасних британських ТБТ.

Однією з домінуючих ЛТГ, що наскрізьно супроводжує оповідь будь-якого художнього ТБТ, є ЛТГ «Natural Environment» / «Навколишнє природне середовище». Лексичні одиниці цієї групи вкупі формують більші або менші пейзажні описи. На сьогоднішній філологічній думці немає єдиного трактування поняття *пейзаж*. Так, В. С. Халієв тлумачить його як картини природи та предметного речового світу. П. К. Волинський, М. Х. Коцюбинська, Г. К. Сидоренко, В. В. Кожинов розуміють його як складник композиції ХТ [3, с. 195]. Пейзаж справедливо визначають як «один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу» [4, с. 542], «опис картин природи в художньому творі, який має певне значення в його загальній змістовій організації» [2, с. 159]. Пейзажні картини у ХТ виконують такі головні функції: 1) зображувальну, тобто створення фону для розвитку сюжетних ліній, 2) виражальну, оскільки описи природи виступають засобом художнього зображення внутрішнього світу людини. В цілому, згустки пейзажної лексики у художньому тексті допомагають розкрити ідейний зміст літературно-художнього твору та є виявом індивідуально-авторського художнього стилю. Л. Петрухіна розглядає природні описи у художньому тексті як своєрідний 'місток' між автором і читачем [5, с. 126].

У літературознавстві розрізняють пейзажі: 1) як складові частини сюжету, та 2) як позасюжетні елементи. В обох випадках пейзажні лексичні одиниці є важливим складником, що беруть участь у формуванні лексико-семантичного простору ХТ та згуртовуються семантичними домінуантами, які формують пейзажний малюнок. О. М. Себіна серед найважливіших функцій пейзажу виділяє такі: 1) функцію фону (позначення місця і часу дії); 2) сюжетне мотивування; 3) створення психологізму; 4) непрямой оцінки героя та подій, що відбуваються (пейзаж як форма присутності автора) [7, с. 153–160]. Дж. М. Меллард зосереджується на вивченні експресивної (тропологічної) функції пейзажу, що включає систему чотирьох троп: метафори, метонімії, синекдохи та іронії [16].

У текстах на військову тематику пейзаж, насамперед, допомагає читачеві зрозуміти де і коли відбуваються події у ХТ. Пейзажна лексика здатна в **деталях надати просторово-часову характеристику** [18, с. 199], тим самим викликаючи в уяві читача чіткий образ художнього світу. Зазначимо, що пейзажі у ТБТ є не просто вказівкою на час і місце подій, а виступають художніми описами, тобто їм властива образна, поетична мова. Для прикладу: «*Todefright was an old Kentish farmhouse, built of stone and timber. It had meadows and a river before it, woods rising uphill behind it, and a wide view to the high edge of the Weald across the river*» [13, с. 34].

Використання лексики, що позначає природні, зокрема погодні, умови може направити хід подій в той чи інший бік. Так, у наступному прикладі динамічний опис могутньої водної стихії, в яку через необережність потрапляють дівчатка, сприяє зростанню напруги та передусім загостренню сюжету із трагічним фіналом: «*The waves weren't waves at all now, just the surge and tug of a swell that lifted them and then moved on past them. ... Pamela glanced back at her and said, 'Careful, you'll make us both fall over,' and so didn't see the huge wave cresting behind her. Within a heartbeat, it had crashed over both of them, tossing them around as lightly as though they were leaves. Ursula felt herself being pulled under, deeper and deeper, as if she were miles out to sea, not within sight of the shore. Her little legs bicycled beneath her, trying to find purchase on the sand. If she could just stand up and fight the waves, but there was no longer any sand to stand on and she began to choke on water, thrashing around in panic*» [8, с. 31]. **Динаміка** подій, підсилена чітко продуманою пейзажною лексикою, надзвичайно важлива у хронікальних сюжетах, де переважають події, які не залежать від волі персонажів [7, с. 155].

Не менш важлива роль, що відводиться пейзажній лексиці у ТБТ, полягає у **створенні психологічного настрою сприйняття тексту** [17, с. 9]. Зокрема, визначальною особливістю ТБТ є підсилення напруги під час військових дій за допомогою природних описів та експресивно забарвленої лексики: «*A cry of despair and weariness emanates from the pit of my stomach as the wall behind me begins to crumble and dissolve into a slow-moving river of thick, black, rat-infused mud that slides down my back and slips into the gaps at the top of my boots. ... The rain is falling in such heavy sheets that I'm spitting it from my lips along with mouthfuls of foul dirt and it's difficult to make any of them out*» [10, с. 249]. Відтак, природа повністю віддзеркалює як внутрішній стан героїв, так і зовнішні події, які вирують на полі бою. Атмосфера розпачу ще більше підкреслюється використаними пейзажними лексичними одиницями та втягує читача з головою у похмуру воєнну реальність.

Пейзажні картини допомагають **розкрити внутрішній світ персонажів та підготувати читача до певних змін у їхньому житті**. В наступному прикладі контрастне зображення різних пейзажів (чистого сільського та забрудненого міського) слугує прологом до значних змін у житті героя, Філіпа, створює піднесений тон на початку книги: «*They drove between hawthorn and hazel hedges, along curling lanes between overhanging woods of beech, and birch, and yew. Philip had felt the shift in the air as the train pulled out of the London pall. You could see the edge of the darkness. It was not as bad as the thick dark air full of hot grit and melted chemicals that poured from the tall chimneys and bottle ovens in Burslem. His lungs felt nervous and overdilated. Olive and Tom did not take the fresh air for granted. They exclaimed ritually about how good it was to get out of the dirt. Philip felt dirt was engrained in him*» [13, с. 34]. Опис природи та чистого повітря налаштовує читача на думку про краще майбутнє, яке приготувала доля для бездомного Філіпа.

В цілому, описи природи зазвичай створюють **особливий психологічний та емоційний фон для розгортання сюжету** [5, с. 128]. В наступному уривку зображено сцену маршу полонених із концтаборів. Серед євреїв опиняється син німецького офіцера, який щиро бажає допомогти своєму другу, Шмуелю, знайти батька. Перед нами постає похмура дощова погода, яка створює особливо страхітливу атмосферу та загострює кульмінацію твору, а також готує читача до трагічного фіналу: «*Bruno frowned. He looked up at the sky, and as he did so there was another loud sound, this time the sound of thunder overhead, and just as quickly the sky seemed to grow even darker, almost black, and rain poured down even more heavily than it had in the morning. Bruno closed his eyes for a moment and felt it wash over him. When he opened them again he wasn't so much marching as being swept along by the group of people, and all he could feel was the mud that was caked all over his body and his pyjamas clinging to his skin with all the rain and he longed to be back in his house, watching all this from a distance and not wrapped up in the centre of it*» [12, с. 243]. Пейзаж, **поданий через сприйняття героя**, витлумачує його **внутрішній стан в момент дії**.

Розглянемо ще один приклад: «Partly because of her youth and the glory of the day, partly because of her blossoming need for a cigarette, Cecilia Tallis half ran with her flowers along the path that went by the river, by the old diving pool with its mossy brick wall, before curving away through the oak woods. The accumulated inactivity of the summer weeks since finals also hurried her along; since coming home, her life had stood still and a fine day like this made her impatient, almost desperate. The cool high shade of the woods was a relief, the sculpted intricacies of the tree trunks enchanting. Once through the iron kissing gate, and past the rhododendrons beneath the ha-ha, she crossed the open parkland – sold off to a local farmer to graze his cows on – and came up behind the fountain ...» [15, с. 29]. Поетичне зображення природи повністю перегукується із внутрішнім станом героїні, Сесілії. Крім того, пейзаж виконує роль розширення експозиції та налаштовує читача на певну емоційну хвилю, оскільки цей романтичний опис природи продовжується сценою зустрічі молодих людей, які таємно закохані один в одного, але поки не наважуються в цьому зізнатись. Варто зазначити, що пейзажам часто властива тенденція передачі національної самобутності та символіки [17, с. 20]. Цьому уривку властива **національна своєрідність**, оскільки перед нами постає традиційний англійський замський пейзаж.

Природне оточення здатне відігравати важливу роль у формуванні характеру та особистості протагоніста ХТ [9]. В окремих випадках пейзажні елементи свідчать про **стійкі риси світосприйняття персонажа та його характеру загалом** [2, с. 178]. Наведемо приклад використання пейзажної лексики в описі саду, що вималює перед нами образ матері голлової героїні: «My mother tended them as if they were her favorite children. Smudge pots against the frost, which we fed with our own winter fuel. Barrows full of manure dug around the base every spring. And in summer, to keep the birds away, we would tie shapes cut out of silver paper onto the ends of the branches that would shiver and flick-flack in the wind, ... so that the orchard was a carnival of baubles and shining ribbons and shrieking wires, like a Christmas party in midsummer. And the trees all had names» [14, с. 11]. Зауважимо, що тут сад повністю відбиває душу та світогляд пані Дартінян. Вона постає на сторінках роману у нерозривній єдності з природою.

Пейзажний образ, як і певна лексична структура, що його виражає, може варіюватися та повторюватися впродовж одного твору, таким чином стаючи його **мотивом**, або навіть **лейтмотивом** [7, с. 156]. Відтак, пейзажні образи в контексті оповіді здатні набувати **символічності**, що часто виражається метафоричними конструкціями [16, с. 473–474]. Для прикладу, гора у творі Дж. Бойна «The Boy at the Top of the Mountain» набуває особливого значення та стає символом відокремлення людини від зовнішнього світу: здається, що у воєнний період багато хто віддавав перевагу залишатись на вершині своєї гори, не бажаючи звертати увагу на жакливі злочини проти людства. Описи гірських краєвидів виникають перед читачем впродовж цілого твору, проте ближче до завершення вони створюють похмуріший настрій.

Ще однією функцією пейзажів у ТБТ є **ретардація**, або сповільнення оповіді, як наприклад роздуми, в які заглиблюється персонаж. Для прикладу: «She sighed again. Neither of her daughters bore any resemblance to her. For a moment Sylvie was back in the past, under a bright London sky, and could smell the spring flowers newly refreshed by rain, hear the quiet comforting clink and jingle of Tiffin's tack» [8, с. 742–743]. Діалог між матір'ю та донькою перерваний міркуваннями, на які відволікається героїня: подумки вона переноситься у безтурботне минуле, про що свідчить ідеалістичний опис природи. Знову ж таки, цей опис передає внутрішній настрій героїні.

Отже, проаналізовані приклади використання пейзажної лексики ще раз доводять поліфункціональність природних описів у ТБТ. Пейзажна лексика покликана не лише описувати місце дії у ХТ, вона майстерно переплітається з життєвими реаліями та внутрішнім станом персонажів, розставляючи певні акценти у літературно-художньому тексті та створюючи загальний емоційний фон. Використання пейзажної лексики в тексті не є випадковим: вона тісно взаємодіє з іншими видами зображення предметного світу та персонажів і пов'язана з художнім значенням тексту, з його семантико-стилістичною структурою в цілому та прагматичним ефектом на читача. Результати дослідження можуть бути корисними для подальшого вивчення особливостей функціонування пейзажної лексики у ХТ та їх ролі у формуванні лексико-семантичного простору ТБТ.

Література:

1. Воробьёва О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии. *Когниция, коммуникация, дискурс: Международный электронный сборник научных трудов: Направление «Филология»*. 2010. № 1. С. 47–75.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с. (Енциклопедія ерудита)
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
5. Петрухіна Л. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії). *Проблеми слов'янознавства*. 2002. Вип. 52. С. 125–134.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Себина Е. Н. Пейзаж / Введение в литературоведение : литературное произведение : основные понятия и термины : учебное пособие / [Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Бройтмани др. ; под ред. Л. В. Чернец]. Москва: Высш. шк., Издательский центр «Академия», 2000. 368 с.
8. Atkinson, K. (2016). *Life After Life*. Retrieved from Royallib.com.
9. Bleeker G. W., Bleeker B. S. Literary Landscapes: Using Young Adult Literature to Foster a Sense of Place and Self. *The ALAN Review*. 2008. P. 84–90.
10. Boyne, J. (2011). *The Absolutist*. Retrieved from Royallib.com.
11. Boyne, J. (2015). *The Boy at the Top of the Mountain*. Retrieved from RuLit.me.
12. Boyne, J. (2006). *The Boy in the Striped Pyjamas*. Retrieved from Royallib.com.
13. Byatt, A. S. (2009). *The Children's Book*. Retrieved from RuLit.net.
14. Harris, J. (2001). *Five Quarters of the Orange*. Retrieved from Royallib.com.
15. McEwan, I. (2001). *Atonement*. Retrieved from fb2-epub.ru.
16. Mellard, J. M. Reading 'Landscape' in Literature. *The Centennial Review*, vol. 40, no. 3, 1996. P. 471–490.
17. Siddal S. Landscape and Literature. Cambridge, 2009. 130 p.
18. The Routledge Handbook of Stylistics / ed. by M. Burke. London; New York: Routledge, 2014. 540 p.
19. Waters, S. (2009). *The Little Stranger*. Retrieved from RuLit.net.